

Ο ΜΥΘΟΣ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΥ ΦΑΙΔΡΟΥ

Στή σημερινή μας εκδήλωση εἰς μνήμην Ἰωάννου Θεοδωρακοπούλου, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν προσφορά του στὸ χῶρο τῆς φιλοσοφίας ἐδίδαξε καὶ ἐμυσταγώγησε γενεές ὁλόκληρες, θεώρησα σκόπιμο νὰ παρουσιάσω στὸ ἔξοχο ἀκροατήριό, στὸ ὁποῖο ἔχω τὴν ἰδιαίτερη τιμὴ καὶ τὴ μεγάλη χαρὰ νὰ ἀπευθύνομαι, ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀγαπημένα του θέματα, ὅπως εἶναι Ὁ μύθος τῆς ψυχῆς τοῦ πλατωνικοῦ Φαίδρου.

Κατὰ τὸν Ἰωάννη Θεοδωρακόπουλο «δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος χωρὶς νὰ ἀναπτυχθεῖ τὸ πρόβλημα τῆς ψυχῆς¹».

Τὸ πρόβλημα τῆς ψυχῆς εἶναι σχεδὸν τόσο παλιὸ ὅσο καὶ ἡ φιλοσοφία, ἀφοῦ ἀπασχολεῖ ἤδη τὸν Ἡράκλειτο, ὁ ὁποῖος, αὐτὸς πρῶτος, ὁμιλεῖ περὶ αὐτογνωσίας καὶ περὶ τοῦ ἀνεξερεῦντου βάθους τῆς ψυχῆς. Εἶναι ὅμως τὸ πρόβλημα συγχρόνως καὶ τόσο νέο, ὥστε νὰ εἶναι καὶ σήμερα καὶ πάντοτε ἐπικαιρὸ ὅσο κι ἂν δὲν ἀνήκει στὰ ἐλκυστικὰ καὶ μοντέρνα θέματα τῆς σύγχρονης φιλοσοφίας.

Τὸ πρόβλημα τῆς ψυχῆς τίθεται καὶ ἀναπτύσσεται κατὰ τὴν ἀρχαιότητα κυρίως ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη. Ὁ Πλάτων, ἂν καὶ δὲν ἔγραψε εἰδικὸ ἔργο περὶ ψυχῆς, εἶναι ὁ πρῶτος ὁ ὁποῖος μᾶς δίνει συστηματικὴ θεωρία περὶ ψυχῆς, τὴν ὁποία ἐντάσσει μέσα στὴν ὅλη φιλοσοφία καὶ κοσμοθεωρία του. Ὁ Πλάτων ἐχώρισε τὸ εἶναι σὲ τρεῖς σφαῖρες: στὴ σφαῖρα τῶν αἰσθητῶν, στὴ σφαῖρα τῶν νοητῶν ἢ καλύτερα τῶν γνωστῶν μας ἰδεῶν καὶ στὴ σφαῖρα τοῦ ἐπέκεινα, ὅπου τοποθετεῖ τὸ θεῖον. Ἡ ψυχὴ (κατὰ τὸν Πλάτωνα πάντοτε) κινεῖται καὶ στὰ τρία αὐτὰ ἐπίπεδα τοῦ εἶναι. Γιατὶ τὰ αἰσθητὰ δὲν νοοῦνται χωρὶς τὴν ψυχὴ, χωρὶς δηλαδὴ τὴ δύναμη τοῦ αἰσθάνεσθαι, οὔτε οἱ ἰδέες νοοῦνται χωρὶς τὴ δύναμη τοῦ νοεῖν, καὶ τέλος γιατί τὸ θεῖον εἶναι ὁ τελικὸς σκοπός, πρὸς τὸν ὁποῖο φέρονται οἱ ἀσίγαστοι πόθοι τῆς ψυχῆς.

Ἡ ψυχὴ ἐξετάζεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα πρῶτον ὡς συστατικὸ στοιχεῖο τοῦ κόσμου καὶ δεύτερον ὡς τὸ ἀθάνατο συστατικὸ στοιχεῖο τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς προσπαθεῖ ὁ Πλάτων νὰ τὴν

1. I. N. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Εἰσαγωγή στὴ φιλοσοφία*, τομ. Β', Ἀθῆναι, 1976², σ. 176.

θεμελιώσει διαλεκτικά, καὶ ἔτσι μεταμορφώνει, ὅπως εὖστοχα παρατηρεῖ ὁ Θεοδωρακόπουλος, τὴν ἀρχικὰ θρησκευτικὴ ἰδέα περὶ ψυχῆς σὲ καθαρὰ φιλοσοφικὸ πρόβλημα².

Γιὰ τὴν ψυχὴ ὡς συστατικὸ στοιχεῖο τοῦ ἀνθρώπου, γιὰτὶ αὐτὴ καὶ μόνο ἢ διάστασή της θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ στὴν πολὺ σύντομη αὐτὴ εἰσηγησή μου, μιλάει ὁ Πλάτων σὲ πολλοὺς διαλόγους του, κυρίως ὅμως στὸ *Συμπόσιο*, στὸν *Φαῖδωνα*, στὴν *Πολιτεία* καὶ στὸν *Φαῖδρο*, στὸν ὁποῖο καὶ θὰ περιορισθῶ.

Στὸ ἐρώτημα τί εἶναι ἡ ψυχὴ, ὁ *Φαῖδρος* μᾶς δίνει τὴν ἀπάντηση: «τὸ αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖν³». Ἡ ψυχὴ εἶναι δηλαδὴ μία οὐσία ποὺ ἔχει τὴν κίνηση ἐνδογενή. Καὶ ἀποτελεῖ πράγματι ἡ κίνηση, ἢ καλύτερα ἡ αὐτοκίνηση, τὸ πιὸ καίριο γνώρισμα τῆς πλατωνικῆς ψυχῆς. Ἡ σύνδεση τῆς ψυχῆς μὲ τὴν κίνηση εἶναι, γιὰ ὅσους ἰσχύει ἡ ψυχὴ ὡς ἀρχὴ τῆς ζωῆς, αὐτονόητη καὶ δεδομένη⁴.

Σαφὴς καὶ κατηγορηματικὴ εἶναι ἡ ἀντίθεση τοῦ Ἀριστοτέλη πρὸς τὴν ἀντίληψη τῆς αὐτοκινούμενης ψυχῆς: «οὐ τὸ κινεῖν καὶ κινούμενον ἢ ψυχὴ, ἀλλὰ τὸ κινεῖν μόνον⁵». Ὅσο ὅμως κατηγορηματικὸς κι ἂν παρουσιάζεται ὁ Ἀριστοτέλης στὴν κριτικὴ του ἐναντίον τῆς αὐτοκίνησης τῆς ψυχῆς, στὴν πραγματικότητά ἀποδίδει κι αὐτὸς κάποια μορφή αὐτοκίνησης στὴν ψυχὴ, ἀφοῦ οὔτε οἱ ψυχικὲς λειτουργίες τῆς αἴσθησης καὶ τῆς φαντασίας⁶ οὔτε ἐκείνη τῆς νόησης, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνες τοῦ θρεπτικοῦ, ἐξηγοῦνται χωρὶς τὴν ἀποδοχὴ μιᾶς ἐσωτερικῆς καὶ ὀργανικῆς κίνησης τῆς ψυχῆς, γιὰτὶ ὅλες αὐτὲς οἱ λειτουργίες ὡς ἐνεργητικὲς καταστάσεις προϋποθέτουν τὴ μετάβασή τους ἀπὸ τὴν κατάστασι τῆς δυνατότητας, τοῦ «δυνάμει», στὴν κατάστασι τῆς ἐνέργειας, τοῦ «ἐνεργεία». Γι' αὐτὸ ὀρθῶς βλέπει ὁ Θεοδωρακόπουλος⁷ στὴν αὐτοκίνησι τῆς πλατωνικῆς ψυχῆς, ποὺ ἐκδηλώνεται ὡς αὐτενέργεια καὶ αὐτονομία τῆς ψυχικῆς ζωῆς, τὴ ρίζα τῆς ἀριστοτελικῆς ἐντελέχειας. Ὁ λόγος ποὺ κάνει τὸν Ἀριστοτέλη νὰ ἀπορρίπτει τόσο κατηγορηματικὰ τὴν αὐτοκίνησι τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ ἐσφαλμένη ὁπωσδήποτε ἀποψή του ὅτι αὐτὴ ὁδηγεῖ, καὶ μάλιστα κατ' ἀνάγκην, στὴ σωματικότητά τῆς ψυχῆς.

Γιὰ τὸν Πλάτωνα πάντως ζωὴ καὶ κίνησι μὲ τὴν ἔννοια καὶ τῆς αὐτοκίνησης εἶναι τὰ δύο κύρια γνωρίσματα τῆς ψυχῆς, ἂν καὶ μποροῦν νὰ συνοψισθοῦν σὲ ἓνα, γιὰτὶ καὶ ἡ ζωὴ δὲν εἶναι παρὰ ἓνα εἶδος

2. Βλ. I. N. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *ἐνθ. ἀν.*, σ. 176.

3. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος* 245 e 7 - 246 al.

4. Βλ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ, *Περὶ ψυχῆς* A 2, 404 b 7-8.

5. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ, *Περὶ ψυχῆς* A 4, 409 a 17-18.

6. Βλ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ, *Περὶ ψυχῆς* Γ 3, 428 b 11-13.

7. Βλ. I. N. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Πλάτωνος Φαῖδρος*, Ἀθήνα, 1968², σ. 139.

αὐτοκίνησης, τουτέστιν ἐνέργεια. Χωρὶς ψυχὴ δὲν ὑπάρχει ζωὴ. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς, εἶναι «αὐτὸ τὸ τῆς ζωῆς εἶδος⁸». Γι' αὐτὸ ὅ,τι κυριέψει ἡ ψυχὴ τὸ ζωοποιεῖ⁹. Κι αὐτό, δηλαδὴ ἡ ζωὴ, εἶναι ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν ὀργανικὴ, αὐτόνομη, αὐτοδύναμη καὶ δημιουργικὴ κίνησις τῆς ζωῆς καὶ στὴν κίνησις τὴν τυφλὴ καὶ μηχανικὴ.

Ὅτι οὐτε ὁ ὀρισμὸς τῆς ψυχῆς ὡς αὐτοκίνησης —ὅσο κι ἂν ἡ κίνησις ἀποτελεῖ τὸν θεμελιώδη ὅρο ὅλων τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν, οἱ ὁποῖες ἐκφράζουν ὅπωςδὴποτε τὴν οὐσία της— οὐτε ὅποιοςδὴποτε ἄλλος ὀρισμὸς μπορεῖ νὰ ἀποδώσει τὴν ἔννοια τῆς ψυχῆς στὴν οὐσία της αὐτὸ τὸ ξέρει ὁ Πλάτων πολὺ καλὰ καὶ τὸ διατυπώνει ξεκάθαρα στὸν *Φαῖδρο* του, ὅταν λέγει: «τί πραγματικὰ εἶναι ἡ ψυχὴ στὴν οὐσία της αὐτὸ χρειάζεται θεϊκὴ περιγραφή· μὲ τί πράγμα ὁμως μοιάζει, γι' αὐτὸ ἀρκεῖ καὶ μιὰ ἀνθρώπινη περιγραφή¹⁰».

Ἐδῶ ὁ Πλάτων διακρίνει ἀνάμεσα στὴ βαθύτερη οὐσία τῆς ψυχῆς ποὺ δὲν εἶναι προσιτὴ στὴ γνωσιακὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου καὶ στὴν ψυχὴ στὴν ἐμπειρικὴ καὶ φαινομενολογικὴ τῆς θεώρησης.

Κι ἀφοῦ ἡ βαθύτερη γνώσις τῆς οὐσίας της δὲν μπορεῖ νὰ ὑποταχθεῖ στὶς διαλεκτικὰς κατηγορίες τοῦ ἀνθρώπου, δὲν μένει τίποτε ἄλλο στὸν Πλάτωνα παρὰ ἡ μυθικὴ καὶ ἀλληγορικὴ προσέγγισις τοῦ ὑπερβατικοῦ λόγου τῆς ψυχῆς.

Ἔτσι παριστάνει τὴν ψυχὴ μὲ ἄρμα ποὺ τὸ σύρουν δύο φτερωτὰ ἄλογα, δηλαδὴ τὸ *θυμοειδὲς* καὶ τὸ *ἐπιθυμητικὸν* τῆς ψυχῆς, καὶ τὰ ὀδηγεῖ ὁ ἡνίοχος, δηλαδὴ ὁ νοῦς, τὸ *λογιστικὸν* τῆς ψυχῆς¹¹. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ χωρὶς φυσικὰ νὰ μᾶς δίνει ἀπάντησις στὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς, φωτίζει παραστατικὰ ὀρισμένες ἐνδιαφέρουσες πτυχές του. Καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα προβάλλονται *συγχρόνως* ἡ *ἐνότητα* καὶ ἡ *πολλότητα*, δηλαδὴ ἡ *μία* οὐσία καὶ οἱ *πολλές* δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ἀφοῦ τὸ *ἓνα* ἄρμα τὸ συναποτελοῦν δύο ἄλογα καὶ *ἓνας* ἡνίοχος. Καὶ ἔτσι ἔχουμε μιὰ ἀπάντησις στὸ γνωστὸ πρόβλημα τῆς ἀπλότητος ἢ συνθετότητας τῆς πλατωνικῆς ψυχῆς.

Πολλοὶ μελετητὲς τοῦ *Φαίδρου*, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ πολὺς Wilamowitz¹², δέχονται ὅτι ἀπὸ τὸ μῦθο τοῦ *Φαίδρου* δὲν μποροῦμε νὰ ἐξαγάγουμε σοβαρὰ συμπεράσματα γιὰ τὶς πραγματικὲς ἀπόψεις τοῦ

8. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαίδων* 106 d 5-6.

9. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαίδων* 105 d 3-5.

10. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος* 246 a 4-6.

11. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος* 246 a 5-6. Τὴν εἰκόνα αὐτὴ τὴν πρωτοβρίσκουμε στὸν *Παρμενίδη* (βλ. H. DIELS - W. KRANZ, *Fragmente der Vorsokratiker* I, B 1).

12. βλ. U. v. WILAMOWITZ - MOELLENDORF, *Platon. I Leben und Werke*, Βερολίνο, 1919, σσ. 37 καὶ 467. Πβ. L. ROBIN, *La théorie platonicienne de l'amour*, Paris, 1933, σ. 159.

Πλάτωνος. Ἄλλοι πάλι βλέπουν στὸ μύθο αὐτὸ λανθάνουσες ἀντιφάσεις (H. Siebeck¹³). Ὅσοι ὅμως βλέπουν ἐδῶ τέτοιες ἀντιφάσεις λησμονοῦν προφανῶς ὅτι δὲν μπορούμε νὰ κρίνουμε τὸ μύθο μὲ τὰ μέτρα τοῦ λόγου, γιατί ἀπλούστατα ὁ μύθος δὲν εἶναι λόγος ἀλλὰ ἡ παραπληρωματικὴ καὶ συγχρόνως μεταλογικὴ διάσταση τῆς ψυχῆς, ἡ ὑπέρβαση τοῦ λόγου γιὰ τὴν ἐκφραση τοῦ λογικὰ ἀνέκφραστου, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι καὶ ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς. Ἔτσι, ἐνῶ ὁ μύθος δὲν εἶναι οὐσιαστικὰ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἀντιφατικός, μολαταῦτα δὲν ὑπακούει ἀπ' τὴν ἴδια του τὴ φύση στὰ ἀκαμπτα σχήματα τοῦ καθαροῦ λόγου, γιατί κάτι τέτοιο θὰ ἀποτελοῦσε αὐτοαναίρεση τῆς οὐσίας του, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ μεταλογικὴ του φύση νὰ φαίνεται συχνὰ κατὰ κάποιον τρόπο «ἀντιλογικὴ», καθότι ἀντιμάχεται τὸ λόγο χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τὸν ἀναιρεῖ. Γιατὶ τὸν ἀντιμάχεται διαλεκτικά, τουτέστιν δημιουργικά, καθὼς τὸν συμπληρώνει μόνο καὶ δὲν τὸν καταργεῖ· τὸν ὑπερβαίνει καὶ τὸν γονιμοποιεῖ χωρὶς καὶ νὰ τὸν ὑποκαθιστᾷ. Γιατὶ καὶ ὁ μύθος εἶναι λόγος, ἀλλὰ λόγος ὑπερβατικός. Πέρα ὅμως ἀπὸ κάθε διαλεκτικὴ τους ἀντίθεση ἔχουν κοινὴ τὴν ἀρχὴ καὶ κοινὸ τὸ «τέλος», ἀφοῦ εἶναι καὶ τὰ δύο δυνάμεις τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ στοχεύουν τόσο τὸ ἓνα ὅσο καὶ τὸ ἄλλο τὴν ἴδια ἀλήθεια: τὴ γνώση τῆς ἀληθινῆς φύσης τῶν ὄντων.

Ἄς ἔρθουμε τώρα στὰ ἐπιμέρους σημεία τοῦ μεγάλου μύθου τῆς ψυχῆς ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ σχέση τῶν τριῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς μεταξύ τους. Ἡ σχέση αὐτὴ δὲν εἶναι ἀρμονικὴ, γιατί πρόκειται γιὰ διαφορετικῆς ποιότητος δυνάμεις - μέρη. Ἔτσι τὰ φτερωτὰ ἄλογα ποὺ σύρουν τὸ ἄρμα δὲν εἶναι καὶ τὰ δύο καλὰ, ὅπως συμβαίνει μὲ ἐκεῖνα τῶν θεϊκῶν ἁρμάτων¹⁴. Καὶ πολλὰ φορὲς συμβαίνει νὰ εἶναι κακὸ ὅχι μόνο τὸ —οὕτως ἢ ἄλλως— ἓνα ἄλογο, μὲ τὸ ὁποῖο ὅπωςδήποτε ἔχει προβλήματα ὁ ἡνίοχος - νοῦς¹⁵, ἀλλὰ κάτω ἀπ' τὴ φθοροποιὸν ἐπίδραση τῶν σωματικῶν ροπῶν καὶ παθῶν μολύνονται καὶ φθείρονται καὶ τὸ ἄλλο ἄλογο, καθὼς καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ ἡνίοχος, τουτέστιν ὅλες οἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς¹⁶, μὲ ἀποτέλεσμα ὅλη ἡ ψυχὴ νὰ προσκολλιέται στὸ σῶμα καὶ τὶς ἡδονές του καὶ ἀποπροσανατολισμένη πλέον νὰ νομίζει γιὰ ἀληθινὰ τὰ σωματικά, καὶ ἔτσι ἀπὸ τὴ στενὴ συναναστροφή της μὲ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἀφοσίωσή της σ' αὐτὸ

13. H. SIEBECK, *Geschichte der Psychologie* I, 1, Gotha, 1880, σ. 262.

14. Βλ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος* 246 a 7 - b 3.

15. Βλ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος* 246 b 4.

16. Βλ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδων* 81 b, c, d, καὶ *Φαῖδρος* 246 e, 248 b. Μολαταῦτα ἡ διαφορετικὴ τους ποιότητα καὶ στάση ποὺ ἐκφράζεται παραστατικὰ μὲ τὴν εἰκόνα τῆς διαφορετικῆς τους τροφῆς, ἀφοῦ ὁ ἡνίοχος τρέφεται μὲ πνευματικὴ τροφή, ἐνῶ τὰ φτερωτὰ ἄλογα μὲ ἀμβροσία καὶ νέκταρ (Βλ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος* 247 d 1 - e 6), τὰ χαρακτηρίζει πάντοτε.

νὰ συμπορεύεται καὶ νὰ ἐξομοιώνεται μὲ τὸ σῶμα καὶ νὰ γίνεται σχεδὸν σωματοειδής¹⁷.

Ἡ ποιοτικὴ διαφορὰ τῶν ἀνθρώπινων ψυχῶν εἶναι ἐπίσης μιὰ ἐνδιαφέρουσα ἀποκάλυψη τοῦ μύθου τοῦ Φαῖδρου, σύμφωνα μὲ τὸν ὅποιο ἔχουμε τρεῖς κατηγορίες ψυχῶν. Οἱ ψυχὲς τῆς πρώτης κατηγορίας εἶναι ἐκεῖνες ποὺ πέτυχαν τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ἐξομοίωσή τους μὲ τὸ Θεό. Ὁ ἡνίοχος τοῦ ἄρματος αὐτῶν τῶν ψυχῶν ὑψώνει τὸ κεφάλι του — ἢ εἰκόνα αὐτὴ εἶναι δηλωτικὴ τῆς ὑπερέντασης ποὺ ἀπαιτεῖται, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ δεῖ ὅσο γίνεται περισσότερα καὶ καθαρότερα— πρὸς τὸν ὑπερουράνιο τόπο: «εἰς τὸν ἔξω (sc. τοῦ οὐρανοῦ) τόπον¹⁸» καὶ κάνει τὸ κυκλογύρισμα μαζὶ μὲ τοὺς θεοὺς (τὰ ἔμψυχα οὐράνια σώματα)¹⁹ καὶ προσπαθεῖ νὰ θεασθεῖ τὸ πλήρωμα τοῦ ὑπερουράνιου τόπου, τὶς ιδέες: τὴν ιδέα τῆς δικαιοσύνης, τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς γνώσης²⁰, καὶ νὰ κορέσει ἔτσι τὸν ἀσίγαστο πόθο του καὶ τὸ πάθος του γιὰ γνώση καὶ ἀρετὴ. Τὸ πάθος νὰ γνωρίσει τὴν ἀλήθεια ὅλη καὶ γιὰ ὅλα²¹. Γιατὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς πρόκειται ἐδῶ κατὰ βάθος. Καὶ εἶναι αὐτὸ πολὺ δύσκολο. Γι' αὐτὸ καὶ μόλις τὰ καταφέρει: «καὶ μόγις καθορῶσα (sc. ἢ ἄριστα θεῶ ἐπομένη καὶ εἰκασμένη ψυχὴ) τὰ ὄντα²²».

Τὰ ἄρματα τώρα τῶν ψυχῶν τῆς δεύτερης κατηγορίας ποὺ ἄλλοτε ὑψώνονται καὶ ἄλλοτε βυθίζονται στὸ ἀνέδασμά τους πρὸς τὸν ὑπερουράνιο τόπο, καθὼς τὰ ἄλογα <πετοῦν> ἀτίθασα, δὲ δίνουν τὴ δυνατότητα στὸν ἡνίοχό τους νὰ δεῖ πολλὰ πράγματα καὶ νὰ καλοξεχωρίσει τὶς μορφὲς τῆς μακάριος ἐκείνης θέας²³. Ἀληθινὴ ὁμῶς γνώση καὶ εὐδαιμονικὴ θέα ἐπιφυλάσσει καὶ ὁ οὐρανὸς σὲ ὅσους ἀξιώνονται νὰ διασχίσουν τὸν αἰθέρα του²⁴.

Καὶ τέλος ἔχουμε τὴν κατηγορία τῶν ψυχῶν ἐκείνων ποὺ δὲν καταφέρνουν οὔτε βιαστικὰ νὰ ἀπολαύσουν τὴ θέα τῶν ἀληθινῶν ὄντων, γιατί δὲν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ φτερουγίσουν στὰ ὕψη τ' οὐρανοῦ καὶ πέρ' ἀπ' αὐτόν, ἀφοῦ τὰ φτερά τους εἶναι σπασμένα, καὶ ἔτσι ὁ ἡνίοχος δὲν καταφέρει νὰ ὀδηγήσει καὶ νὰ χαλιναγωγήσει σωστὰ τὸ ἄρμα του, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ περιφέρεται κάτω ἀπ' τὸ θόλο τοῦ οὐρανοῦ παρὰ τὶς

17. Βλ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδων* 81 b καὶ 81 c 4-6.

18. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος* 248 a 2-3.

19. Βλ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος* 248 a 3-4.

20. Β. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος* 247 d 6-7.

21. Βλ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος* 248 b 5-6.

22. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος* 248 a 4-5.

23. Βλ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος* 248 a 5-6.

24. Βλ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος* 247 a.

απεγνωσμένες του προσπάθειες²⁵. Είναι όμως γεγονός ότι όλες οι ψυχές παχταροῦν τὴ γνώση, γιατί όλες ἔχουν τὸν πόθο νὰ πετάξουν στὰ οὐράνια: «γλιχόμεναι... ἅπασαι τοῦ ἄνω²⁶». Τελικὰ οἱ ψυχές αὐτὲς περιορίζονται σὲ ἀπλὲς παραστάσεις καὶ δὲ φτάνουν στὴν καθαρὴ γνώση τῶν ὄντων: «τροφῇ νοξαστῇ χρῶνται²⁷». Γιατὶ ἡ καθαρὴ γνώση εἶναι ἔργο τοῦ νοῦ ποὺ διαλεκτικά, χωρὶς δηλαδὴ ἐξάρτηση ἀπ' τὶς ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων τοῦ εἶναι γιὰ τὸν Πλάτωνα γεμάτες ἀπὸ πλάνη, συγκεντρώνεται στὸν αὐτό του καὶ μὲ τὶς δικές του καὶ μόνο δυνάμεις (καθαρὴ νοητικὴ ἐνέργεια καὶ θεωρία) φτάνει στὴ θέα τῶν ἰδεῶν, δηλαδὴ στὴν καθαρὴ καὶ ἀληθινὴ γνώση, στὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ φιλοσοφία²⁸.

Πρέπει νὰ τονιστεῖ ἐδῶ ὅτι ὅλες ἀνεξαιρέτως οἱ ψυχές ἔχουν δεῖ κάποτε τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν²⁹ πρὶν ἀκόμη κατοικήσουν σὲ κάποιο σῶμα καὶ ἀρχίσει ὁ κύκλος τῶν ἐνσαρκώσεων³⁰. Ἀπ' τὸ στάδιο αὐτὸ τῆς προϋπαρξῆς διατηρεῖ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀνάμνηση τῶν ὅσων εἶδε τότε.

Σὰν σιωπηρὴ ἀπόδειξη τῆς ἀποψῆς ὅτι κάθε ἀνθρώπινη ψυχὴ εὐτύχησε κάποτε νὰ δεῖ τὸν κόσμον τῶν ἀληθινῶν ὄντων ἰσχύει γιὰ τὸν Πλάτωνα ἡ καθολικὴ ἔφεση τῶν ψυχῶν νὰ φτερουγίσουν ξανὰ στὸ βασίλειον τῶν καθαρῶν αὐτῶν οὐσιῶν, γιὰ νὰ γίνουν καὶ πάλι μὲ τὴ μακάρια θέα τοὺς κοινωνοὶ τοῦ πληρώματος τῆς γνώσης. Καὶ εἶναι γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ ἡ θέα τῶν ἰδεῶν, ἡ τέλεια αὐτὴ ἀποκάλυψη τῆς ἀλήθειας, ὄντολογικὸς ὅρος τῆς οὐσίας της, γιατί ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν θὰ γινόταν ποτὲ αὐτὸ ποὺ εἶναι, ἂν δὲν εἶχε γνωρίσει τὰ ἀληθινὰ ὄντα, τὶς ιδέες³¹. Τὸ σημεῖο αὐτὸ ἀκριβῶς φανερώνει τὴ στενότητα ὄντολογικῆ σχέσης ἀνάμεσα στὴν ψυχὴ καὶ τὴν ιδέα³², ὅπως ἐξάλλου φανερώνουν καὶ τὰ κοινὰ τοὺς ὄντολογικὰ γνωρίσματα ποὺ εἶναι ἡ ζωὴ, ἡ κίνησις καὶ ἡ ἀθανασία.

Ἡ ιδέα δὲν εἶναι γιὰ τὴν ψυχὴ ἀπλῶς ἓνα ἀντικείμενον, ἔστω τὸ τελειότερον καὶ ὠραιότερον. Εἶναι ὁ ἀπαραίτητος ὅρος τῆς αὐτογνωσίας καὶ αὐτοσυνείδησής της, καθότι ἡ ἐνότητα τῆς ψυχῆς ὡς ὑποκειμένου προϋποθέτει τὴν ἐνότητα τοῦ γνωσιακοῦ ἀντικειμένου, δηλαδὴ ἓνα σταθερὸ σημεῖον ἀναφορᾶς τῆς νόησης καὶ τέτοιο εἶναι ἡ ιδέα ὡς αἰώνια καὶ

25. Βλ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος* 248 a 6 - b 5.

26. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος* 248 a 6-7.

27. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος* 248 b 5.

28. Βλ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδων* 83 ab καὶ 79 cd.

29. «Πᾶσα μὲν ἀνθρώπου ψυχὴ φύσει τεθέαται τὰ ὄντα» (ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος* 249 e 4-5. Π6. 249 b 5-6).

30. Βλ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδων* 81 e, 83 de καὶ *Φαῖδρος* 248 c κ. ἐξ. καὶ 249 b.

31. Βλ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος* 249 e 4-6 καὶ 249 b 5-6.

32. Βλ. Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Εἰσαγωγή στὸν Πλάτωνα*, Ἀθήνα, 1964, σσ. 196 κ.ἐξ.

ἀναλλοίωτη οὐσία. Ἐτσι ἡ ψυχὴ οὐσιώνεται, ἀποκτᾶ δηλαδή συνείδηση τῆς οὐσίας της μέσα ἀπ' τὴ θέαση τῆς ιδέας³³. «Ἐνότητα τῆς ψυχῆς, τοῦ ἐγώ, λέγει ὁ Θεοδωρακόπουλος, χωρὶς ἐνότητα τοῦ ἀντικειμένου, ὅπου μέσα νὰ δουλεύει καὶ νὰ κινεῖται ἡ ψυχὴ, δὲν ὑπάρχει». Γιατὶ «ἂν ἦταν, λέγει, νὰ βασισθεῖ ὁ ἄνθρωπος στὰ αἰσθήματά του ἢ στὶς παραστάσεις του, τότε δὲν θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ πεισθεῖ ὅτι εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος μὲ τὸν ἑαυτὸ του, γιατί ὁ ἑαυτὸς του θὰ ἄλλαζε μαζὶ μὲ τὸ πλήρωμα τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς παράστασης³⁴».

Τὸ πρόβλημα τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς συνδέεται ἀναπόσπαστα μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἀπλότητος ἢ συνθετότητας - πολυμέρειας. Σύμφωνα μὲ τὸ μῦθο τοῦ Φαίδρου, ἀλλὰ καὶ μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, ἡ ψυχὴ εἶναι ἀναμφίβολα σύνθετη, καὶ πιὸ συγκεκριμένα τριμερῆς, καὶ μάλιστα ὄχι μόνο ὅσο εἶναι ἐνωμένη καὶ συνυπάρχει μὲ τὸ σῶμα, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ πρὶν καὶ μετὰ ἀπ' αὐτὴ τὴ συνένωση καὶ συνύπαρξη, ἀφοῦ τριμερῆς παρουσιάζεται στὸ μῦθο μας καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ψυχὴ τῶν θεῶν. Στὴ μεταφυσικὴ της διάσταση ἡ ψυχὴ, ὅταν δηλαδή ὑπάρχει καθ' ἑαυτὴν ὡς ἀσώματη οὐσία, εἶναι «δυνάμει» μόνον τριμερῆς καὶ ὄχι καὶ «ἐνεργεία». Ἐχει δηλαδή στὴ φύση της τὴ δυνατότητα νὰ γίνεи τριμερῆς καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς γίνεται, ἡ πραγμάτωση αὐτῆς τῆς δυνατότητας, κατὰ τὴν ἐνσωμάτωσή της. Γιατί, ἂν πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνσωμάτωσή της, στὴν προϋπαρξή, δὲν ἦταν οὔτε «δυνάμει» σύνθετη καὶ πολυειδής, δὲν θὰ ἦταν ἀσφαλῶς δυνατὴ ἡ μετάβασή της στὴν «ἐνεργεία» τριμέρεια, γιατί κάτι τέτοιο θὰ σήμαινε οὐσιαστικὴ ἔκσταση ἀπ' τὴ φύση της, πράγμα ἀδύνατο χωρὶς μιὰ νέα δημιουργία, ἐπέμβαση δηλαδή τοῦ θεοῦ «θύραθεν». Βέβαια ἡ ψυχὴ δὲν ἀποτελεῖ μιὰ ἀπροϋπόθετη, ἀπόλυτη δηλαδή ἐνότητα, ἀλλὰ οὔτε καὶ μιὰ ἐμπειρικὴ τριαδικότητα. Ἡ τριμέρεια ἢ πολλότητα καὶ ἡ ἀπλότητα ἢ ἐνότητα τῆς ψυχῆς ἀποτελοῦν γιὰ τὸν Πλάτωνα δύο διαφορετικὲς θεωρήσεις τῆς μιᾶς πάντοτε ψυχῆς, οἱ ὁποῖες συμπλέκονται ἀρμονικὰ καὶ ἀλληλοσυμπληρώνονται.

Ὅσον ἀφορᾷ τέλος στὴν ἀληθινὴ γνώση τῆς ψυχῆς, αὐτὴ προϋποθέτει τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὴν ψυχὴ, ὅπως πραγματικὰ εἶναι, καὶ στὴν ψυχὴ, ὅπως φαίνεται στὴ σωματικὴ της ὑπόσταση, ὅπως δηλαδή «τὴν ἔχουν κάνει λωδὴ ἢ συνύπαρξή της μὲ τὸ σῶμα καὶ τὰ ἄλλα κακά³⁵», σύμφωνα μὲ τοὺς λόγους τῆς *Πολιτείας*. Πρὸς τὴν ἀληθινὴ γνώση τῆς ψυχῆς μᾶς προτρέπει ὁ Πλάτων στὴν *Πολιτεία* του, ὅταν λέγει: «οἷον δ' ἐστὶν τῇ ἀληθείᾳ... δεῖ...

33. Π6. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαίδων* 79 d καὶ 83 ab.

34. Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Εἰσαγωγή στὸν Πλάτωνα*, Ἀθήνα, 1964, σσ. 199-200.

35. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία* X 611 b 10 - c 2.

θεάσασθαι³⁶». Μία γνώση στην οποία μπορούμε νὰ ἀναχθοῦμε μὲ σχετική ἐπιτυχία μόνο μὲ τὸν καθαρὸ λογισμό: «ἀλλ' οἷόν ἐστιν καθαρὸν γιγνόμενον, τοιοῦτον ἱκανῶς λογισμῷ διαθεατέον³⁷». Ὁ λογισμὸς μας ὅμως δὲν μᾶς βοηθάει νὰ δοῦμε πῶς πραγματικὰ εἶναι ἡ ψυχὴ στὴν καθαρὴ οὐσία παρὰ μόνο νὰ δοῦμε ὅτι εἶναι πολὺ διαφορετικὴ στὴ μεταφυσικὴ τῆς διάσταση ἀπ' ὅ,τι στὴν φυσικὴ καὶ ἐνσώματη.

Πρόκειται δηλαδὴ τελικὰ γιὰ εἰκόνες καὶ παραστάσεις τῆς ψυχῆς, ὅχι γιὰ τὴν ψυχὴ τὴν ἴδια. Πρόκειται γιὰ ἀνθρώπινες περιγραφὲς μιᾶς θεϊκῆς οὐσίας, γιὰ τὴν ὁποία ὅσα κι ἂν λεχθοῦν δὲν θὰ ξεδιαλύνουν ἴσως ποτὲ τὸ μυστήριον ποὺ τὴν καλύπτει· ἓνα μυστήριον ποὺ θὰ διατηρεῖ ἀσφαλῶς πάντοτε ἀμείωτη τὴ μαγεία τῆς ψυχῆς καὶ θὰ προκαλεῖ τὴν ἀνθρώπινη σκέψη, ἢ ὁποία ὅσο κι ἂν δὲν πρόκειται ἴσως ποτὲ νὰ πεῖ τὴν τελευταία λέξη στὸ μέγα αὐτὸ πρόβλημα, δὲν θὰ πάψει νὰ γονιμοποιεῖ δημιουργικὰ τὰ ἀνήσυχα πνεύματα καὶ νὰ χωρίζει τοὺς ἀνθρώπους σὲ μνημένους καὶ ἀμύητους.

Δημήτρης ΠΑΠΑΔΗΣ
(Ἀθῆναι)

36. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία* X 611 b 10 - c 1.

37. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτείας* X 611 c 2-4.

